

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

SERBEST BÖLGE VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER

GA/98-1-1

HAZIRLAYANLAR
A. Hakan ATİK

ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ
OCAK 1998
ANKARA

I. SERBEST BÖLGE NEDİR ?

En yaygın tanımıyla “*Serbest Bölge*” (*free zone*) , herhangi bir ülkenin ulusal egemenlik sınırları içerisinde bulunmakla birlikte, bu ülkenin gümrük sınırları dışında kalan; genellikle uluslararası liman veya havaalanı yakınlarında tesis edilen; firmaların çeşitli ithalat ve ihracat kısıtlamalarına maruz kalmaksızın, yoğun rekabet koşullarının yaşandığı uluslararası pazarlara girebilmelerine imkan sağlayan; endüstriyel park ve transit yükleme merkezi niteliğindeki, gümrük vergisi vb. sınırlayıcı faktörlerin en aza indirildiği “*belirli alanlar*” dır.

Dünyada serbest bölge kapsamında değerlendirilebilecek ilk uygulamaların geçmişi, yaklaşık iki bin yıl öncesinin eski Yunan ve Roma Medeniyetleri’ne kadar uzanmaktadır. Yunanistan’ın *Pire* ve *Challis* limanları bu uygulamaların ilk örneklerini oluşturmuştur. Günümüzdeki yapıyla benzerlik taşıyan ilk serbest bölgeler ise 18. yüzyıldan itibaren *Gibraltar Adası* (1704), *Singapur* (1819) ve *Hong Kong*’da (1842) faaliyet göstermeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında, 1929 iktisadi bunalımının ardından, bir çözüm yolu olarak serbest bölgelere yönelme eğilimi ağırlık kazanmıştır. 1930’larda Amerika Birleşik Devletleri’nde yoğunluk kazanan serbest bölgeler, izleyen yıllarda Avrupa’da da kurulmaya başlanmıştır.

I.1. Niçin Serbest Bölge ?

Bir ülkede serbest bölge kurulmasındaki temel iktisadi mantık; özellikle sanayi malları üretim ve ihracatının arttırılmasına yönelik olarak, söz konusu ülkenin ihtiyaç duyduğu *yabancı sermaye girişini teşvik etmektir*. Bunun yanı sıra, ekonominin yapısına ve özelliklerine bağlı olarak, *istihdam imkanları, ödemeler bilançosuna katkı ve teknoloji transferi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını giderme* konusundaki etkiler de serbest bölgelerin kuruluş nedenleri arasında gösterilmektedir.

Serbest bölgelerin kurulmasıyla ulaşılmak istenen *genel amaçları* şöyle sıralamak mümkündür:

- a-) *Sanayi malları ihracatında artış sağlanması ve dolayısıyla döviz gelirlerinin arttırılması,*
- b-) *Ülkeye yabancı sermaye ve know-how akışını teşvik ederek yönetim becerilerinin geliştirilmesi, üretim artışının sağlanması ve uluslararası pazarlama imkanlarından istifade edilmesi,*
- c-) *İstihdam imkanlarının arttırılması,*
- d-) *Daha iyi eğitilmiş, yetenekli ve kalifiye insan gücünün sağlanması,*
- e-) *Ülkedeki hammadde kaynaklarının ve ara mallarının üretimde kullanılması ile katma değer yaratılması,*
- f-) *İthalatın ucuzlatılması.*

Serbest bölge kurulmasıyla birincil amaç olarak neyin hedeflenmiş olduğu hususu, ülkelerin tercihlerine göre belirlenmektedir. *Kimi ülkeler için birincil amaç ihracatı arttırmak olabileceği gibi, kimi ülkelerde kurulan serbest bölgeler ithalatı arttırmaya yönelik olarak faaliyet gösterebilmektedir. Bazılarında ise teknoloji transferi birinci amaç olabilmektedir.*

Hedeflenen amaç her ne olursa olsun, serbest bölgelerin faaliyet konuları birbirine oldukça benzemektedir. Serbest bölgelere ithal edilen mallar, ulaştırma aracından direkt serbest bölgeye boşaltılmaktadır. Ayrıca, küçük partiler halinde depolama, manipülasyon, montaj, üretim ve hizmet amacı ile de gönderilebilmektedirler.

Mallar, serbest bölgeye, gümrük vergisi ve diğer vergiler ödenmeksizin ve gümrük görevlileri tarafından muhafaza altına alınma riski olmaksızın getirilebilirler. Bu tür vergiler, ancak malların satışı nedeniyle bölge dışına çıkarılmaları ile, giriş yapılan ülkenin gümrük mevzuatına göre ödenmektedir. Böylece, malların süresiz olarak bölge içerisinde depolanması ve gümrük vergilerini en aza indirerek re-export yapılması mümkün olmaktadır.

Re-export durumunda, serbest bölgeler, malların “dinlenme alanı” olarak kabul edilmekte; hasarlı malların gözden geçirilmesine imkan sağlanmakta ve böylelikle kayıplar en aza indirgenerek hasarlı mallar için gümrük vergisi ödenmemiş olmaktadır.

Serbest bölgelerde yabancı sermayeli üretimin gerçekleştirilmesi durumunda; bölgeye getirilecek makine, araç-gereç ve üretimde kullanılacak girdilerden gümrük ve benzeri vergiler alınmamakta, ancak üretimi tamamlanmış mamuller iç pazara veya başka ülkelere ithal edildiğinde, yalnızca mamul mallar üzerinden vergilendirme söz konusu olmaktadır.

Yukarıda sayılan fonksiyonlar dikkate alındığında; serbest bölgelerin hem ithalat hem de ihracat aktivitelerini kolaylaştırıcı ve aynı zamanda teşvik edici bir iktisadi yapı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

I.2. Serbest Bölgelerin Fonksiyonları ve Türleri

Serbest bölgelerin faaliyet konularının genişliğine karşın, *fonksiyonellik açısından değerlendirildiğinde* şu üç temel fonksiyon göze çarpmaktadır:

- a-) Re-export imkanları,
- b-) İthalatı kolaylaştırılması ve ithalat halkasını oluşturması,
- c-) Dağıtım kanalı halkasını oluşturması.

İthalatı gümrük vergisine bağlı mallarda tarife duvarlarının dışında kalması bakımından serbest bölgeler; re-export konusunda “*yasal cennetler*”dir. Çünkü, ithalatçı ya da ihracatçıların bu bölgelerde alım satımını yaptıkları malları bir başka ülkeye göndermeleri, gümrük vergisini, yalnızca ithalatı yapan son ülkede ödenmiş olması nedeniyle, bire indirgemektedir. Aksi halde mal, kaç alım satım işlemi geçirmiş ise o kadar ülkeyi dolaşmış olacağından, ödenecek ithalat vergileri de o denli artacaktır. Bu nedenle, re-export işlemleri serbest bölgelerin en önemli fonksiyonu konumundadır.

Mamullerin sergilenme ve benzeri gösterim imkanları çerçevesinde, ithalat kolaylaşmaktadır. Ayrıca mal türlerinin çokluğu, yakında depolanmış olması, ulaşım süresinin en aza indirgenmesi gibi nedenlerle serbest bölgelerin bulunduğu ülke pazarına ithalat artış eğilimi gösterebilmektedir.

Dağıtım kanalı oluşturması ise, serbest bölgelerde üretim yapılması durumunda daha çok önem kazanmaktadır. Her ne kadar depolama, re-export ve montaj gibi çalışmalarda da dağıtım kanalının bir halkası olarak merkezi dağıtım-pazarlama faaliyetleri yer almakta ise de, üretim söz konusu olduğunda konu farklı bir boyut kazanabilmektedir. Çünkü, üretimi yapılan malların hem iç pazara hem de dünya pazarlarına dağıtım zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, üretimin hangi pazarlara yakın serbest bölgede gerçekleştirileceği önem kazanmaktadır.

Serbest bölgelerin sınıflandırılabilmesine yönelik olarak iki kriter benimsenmektedir. Bunlardan birincisi, serbest bölgelerde sürdürülen faaliyetlerin **üretim yönlü** ya da **ticari yönlü** olması ile ilgilidir. **Üretim yönlü faaliyetler** daha çok *gelişmekte olan ülkelerde* kurulan serbest bölgelerde görülmektedir. **Ticari yönlü faaliyetler** ise *gelişmiş ülkelerde* daha yaygındır ve depolama, malların gümrüksüz olarak ithalatı, re-export mallarının işlemden geçmesi ve benzeri faaliyetleri kapsamaktadır.

İkinci kriter ise serbest bölge faaliyetlerinin yöneltildiği ülke ile ilgili olarak **iç pazara** (serbest bölgenin bulunduğu ülke) ya da **dünya pazarlarına ihracata** göre değerlendirilir. Bazı ülkelerde serbest bölgeler **hem iç hem de dış pazarlara yönelik** olarak çalışabilirler. Bazılarında ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak görüldüğü gibi, iç piyasaya yönelik üretimin yasaklandığı dikkat çekmektedir.

I.3. Serbest Bölgelerin Yararları ve Sakıncaları

1.3.1. Serbest Bölgelerin Yararları

Serbest bölgelerin kurulduğu ülkelere sağlayabileceği yararlar; **ihracatı ve ithalatı kolaylaştırması, döviz gelirlerini arttırması, istihdam yaratması, teknoloji transferi sağlaması, yabancı sermaye kullanımını arttırması, transit ticareti geliştirmesi, katma değer artışı sağlaması** ve **yeni iktisadi politikaların tatbikine fırsat vermesi** şeklinde sıralanabilir.

Serbest bölgelerin sağlamış olduğu **spesifik yararlar** ise şu şekilde özetlenebilir:

- a-) *Gümrük vergisi uygulanmaksızın ithal edilen malların getirilmesi ve depolanması en az zaman kaybıyla gerçekleşir.*
- b-) *Gümrük vergisi ödemeleri, malların serbest bölgeden çıkışı sırasında gümrüklü bölgeye girerken söz konusu olduğundan, serbest bölge içerisinde nakit akışı artmaktadır.*
- c-) *Malların sigortası yalnızca malın değeri ve ulaştırma giderini (navlun) kapsadığından, serbest bölgelerdeki depolama sırasında sigortadan tasarruf sağlanır.*
- d-) *Sergileme odalarında örnek gösterme esasına göre satış işlemi yapılır.*
- e-) *Malların daha düşük gümrük vergisi dilimine uygun düşecek şekilde işlenmesi, monte edilmesi ya da manipülasyonu mümkündür.*
- f-) *Malların yeniden paketlenmesi, etiketlenmesi ya da markalanması ile orijinine ilişkin değerlendirmelere imkan verilmemesi mümkündür.*
- g-) *Serbest bölgede üretim yapıldığında, en avantajlı gümrük vergisi tipi ve kota sınırlamalarına göre pazar seçimi yapılabilir.*
- h-) *Hasar gören malların gümrük vergisi ve kota kapsamı dışında tutularak tamiri yapılabilir.*
- ı-) *Hasar gören mallar serbest bölge içinde ayrıma tabi tutulacağından, bunlar için gümrük vergisi ödenmemiş olur.*

- i-) Özellikle mağaza malları en iyi pazar koşullarında satılabilirler.
- j-) Serbest bölgenin kurulduğu ülke pazarına uygun olarak üretilmeyen malların serbest bölgelerden kolayca başka bir ülkeye satılabildiği görülmektedir.
- k-) Güvenlik sistemi 24 saat boyunca çalıştığından, malların güvenlik vb. giderleri de azalmaktadır.
- l-) Gümrük malları serbest bölgeye transfer edilebilir ve böylece gümrük vergisi ertelenmiş olur.
- m-) Serbest bölgede depolanmış malların kiralanması yoluyla minimum giderle kullanılması mümkündür.
- n-) Malların serbest bölge depolarında bekletilmeleri ile evrak kaybı ve oluşabilecek posta giderlerinden kaçınılabılır.
- o-) Serbest bölgenin bulunduğu ülkenin yerel işlem, montaj, yeniden paketlenme imkanları ile yerel işgücü kullanımı sonucunda, uluslararası firma daha fazla avantaj sağlayabilir.

1.3.2. Serbest Bölgelerin Sakıncaları

Serbest bölgelerin başlıca sakıncalarından bir tanesi, bölgede faaliyette bulunan yabancı firmaların yerli ülke malları ve firmaları ile rekabete girerek ticaret avantajının yabancı firmalara kaptırılması ile ithalatın artan bir eğilim göstermesine neden olmasıdır. Özellikle yabancı sermaye kuruluşlarının serbest bölgede daha ucuz üretim girdilerini başka ülkelerden sağlayarak üretim maliyetlerini azaltması, düşük fiyatla ithalat imkanı yaratarak serbest bölgenin kurulduğu ülkenin ithalatını arttırıcı yönde etkileyebilmektedir. Bu durum, ihracatı arttırmak amacıyla gelişmekte olan ülkelerde kurulan serbest bölgelerin kuruluş amaçlarından uzaklaşarak, ülkenin ekonomik kayıplara uğramasına yol açabilmektedir.

Diğer bir sakıncalı yön de, serbest bölgede yatırım yapan yabancı firmaların, yerli ülkenin üretim girdilerini üretimde kullanarak yerli ülke ile aynı ürünleri üretmesi halinde, dış piyasalarda yerli firmalar ile rekabete gitme ihtimallerinin bulunmasıdır. Böylece yerli ülke serbest bölgeler aracılığıyla ihracatını arttırmak isterken, istemeden de olsa, elindeki dış piyasaları yabancı firmalara ve özellikle de çok uluslu şirketlere kaptırabilmektedir.

Serbest bölgelerde yabancı sermaye yatırımlarına izin verilmesiyle, bu firmaların kar transferleri ve transfer fiyatı uygulamaları denetim dışı kalmaktadır. Bu yatırımlar, ülkenin gümrüklü bölgesinde gerçekleştirildiklerinde ise, hem kar transferlerinin belirlenen oranda merkez ülkeye aktarılması sağlanmakta hem de çok uluslu şirketlerin bağlı şirketleri ile yaptıkları mal ticaretinde uygulanan transfer fiyatları belirli ölçülerde denetlenebilmektedir. Serbest bölgelerde bu tür sınırlamalar ve denetim söz konusu olmadığı için, çok uluslu şirketler kar transferlerini diledikleri şekilde yapabilecekleri gibi, çeşitli ülkelerde daha az gelir vergisi ödeyebilmek için transfer fiyatlarını kullanabileceklerdir. Böylece, yatırımların serbest bölgenin bulunduğu ülke ekonomisine katkısı azalmış olacaktır.

Serbest bölgelerde illegal faaliyetler için uygun bir zemin oluşabileceği ihtimali de söz konusudur. Ayrıca, serbest bölgede kurulacak yerli ve yabancı şirketlerin üretim artıkları ekolojik kirlenmeyi hızlandırabilecek özellikler arz etmektedir. Bu itibarla, serbest bölgenin denetim sisteminin kapsamı, bu hususları da dikkate almak zorundadır.

I.4. Serbest Bölgelerde Kuruluş Yeri Seçimi

Kurulacak bir serbest bölgeden etkin olarak yararlanılabilmesi için, o serbest bölgenin kurulacağı yerin rasyonel bir biçimde tespit edilmesi kritik önem taşımaktadır.

Serbest bölgeler uluslararası ticari ilişkilere konu olduğundan; kuruluş yeri, ulaşım ve haberleşme hizmetleri ile direkt bağlantılı olmak durumundadır. Dış pazarlarla hızlı ve düzenli olarak temasta bulunabilmek için, uluslararası ulaştırma kolaylıklarının yanı sıra telefon, faks ve posta hizmetleri alt yapısının gelişmiş ve aksamadan sürdürülebiliyor olması zorunludur.

Öte yandan, hangi tür ulaştırma kolaylıklarının gerekli olduğu, işçi sayısı ve niteliğinin belirlenmesi, fiziki ve ekonomik çevrenin özellikleri, serbest bölgenin kuruluş yeri seçimini ve hangi malların faaliyet konusu olabileceğini etkilemektedir. Yabancı sermaye kuruluşlarında, gerek idari gerekse teknik açıdan istihdam edilen kalifiye insan gücüne serbest bölgelerde ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü, böylece yerli idari ve teknik personelin eğitime katkıda bulunmuş olacaktır. Ancak, yabancı kalifiye elemanın serbest bölgede çalışabilmesi için uygun eğitim, sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler tesislerinin kullanıma sunulması beklenmektedir.

Serbest bölgelerin kuruluş yeri seçiminde benimsenen kriterler; yer seçimi, liman ya da havaalanına giriş koşulları, serbest bölge sınırları, alt yapı özellikleri, bölgenin tanıtım kolaylıkları, sınırlamalar ve firma yönetimlerinin bağımsız hareket edebilme özgürlükleri olarak sıralanabilir.

Serbest bölgeyi besleyen hinterlandın da göz önünde bulundurulması ile, ihracatın arttırılması yönünde gelişme sağlanabilmektedir. Bu karşılaştırma, üretilen mallar, sağlanan hammadde ve diğer girdiler ve istihdam özellikleri yönünden yapılmalıdır.

Serbest bölgede altyapının hazırlanmış olması, her zaman tercih edilen önemli bir husustur. Örneğin destek hizmetleri, ulaştırma, lojman ve benzeri kolaylıklar, su, elektrik, sabit tesisler, bankalar, konutlar, mağazalar, okullar ile günlük ve sosyal yaşam için gerekli diğer hususların da hizmete hazır olması gerekmektedir.

I.5. Serbest Bölgelerin Denetimi

Serbest bölge sınırları içerisindeki firma faaliyetleri ve firma yönetimi bağımsız olmakla birlikte, serbest bölgelerin buldukları ülke yönetimi tarafından *fiziki, idari ve mali* yönden denetlenmeleri söz konusudur.

Fiziki denetim, serbest bölgeye yapılan giriş ve çıkışlarda gümrük görevlilerinin giriş çıkış yapan kişi, mal ve araçları kontrol ederek gümrük vergisi kaçırılmasını önlemek amacıyla ortaya konulmuştur. Serbest bölge, bir duvar veya benzeri yol ile çevresinden ayrıldığı için giriş ve çıkışlar ayrılan kapılardan yapılmaktadır. Aynı zamanda, gözlem kuleleri, elektronik kontrol araçları, kapalı devre televizyon ile bölgenin fiziki olarak izlenmesi ve denetlenmesi sağlanabilmektedir.

Serbest bölgenin kurulduğu ülkede, gümrük ile ilgili yasal düzenlemelerin dışında kalan tüm yasalar serbest bölge içinde de geçerlidir. Gümrük görevlilerinin bölge içindeki mallar ve bölge ile hava alanı ve limana giriş çıkışı yapılan malları kontrol etme yetkisi bulunmaktadır.

İdari denetim kapsamında bölgeye giriş ve çıkışı yapılan malların cins, miktar, değer ve fiyatlarının yönetmeliklere uygunluğu, gümrük işlemleri, stok miktarları, fon giriş ve çıkışları, arazinin kullanımı, kiralar vb. konular yer almaktadır.

Mali denetim, serbest bölgede faaliyette bulunan firma ve kuruluşların muhasebe kayıtlarının kontrolü ile ilgilidir. Bölgede yer alan kuruluşların tümü, ülke yönetimi tarafından istenen bilgi ve belgeleri vermekle mükelleftir.

I.6. Serbest Bölgelerin Başarısını Etkileyen Faktörler

Serbest bölgelerin başarıları, pek çok ülkede tek bir ölçü ile, bu bölgelerin çekebildikleri **yabancı sermayenin büyüklüğü** ile ölçülmektedir. *Türkiye*'de ise, bir serbest bölgenin ne denli başarılı olduğu, çekebildiği yabancı sermaye büyüklüğü yanında, **serbest bölgedeki istihdam**, **ihracat** ve **katma değer** gibi başka kriterlere de bakılarak değerlendirilmek durumundadır.

Bir serbest bölgenin başarılı olabilmesinin ön şartı; bu bölgenin, yatırım yapan müteşebbislerle dolmasına, giderek ev sahibi ülke ile ilişkilerinin artmasına ve daha sonra da buradan ayrılmak istememelerine bağlıdır. Bu türden bir yapıyı oluşturan faktörler aşağıda özetlenmiştir:

- *Ev sahibi ülkedeki politik ve ekonomik istikrar,*
- *Millileştirmeme ve devletleştirmeme garantileri,*
- *Güvenilir bir yabancı sermaye politikası, ev sahibi ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerdeki güvenilirliği ve uluslararası hakemlik sistemine karşı tutumu,*
- *Ülkenin önemli dış pazarlara yakınlık derecesi,*
- *Serbest bölge civarında yer alan diğer serbest bölgelerle rekabet edebilirliği,*
- *Ez sahibi ülkedeki üretim girdilerinin ucuzluğu,*
- *Bankacılık, taşımacılık, müşavirlik gibi hizmetlerin kalitesi ve uygunluğu,*
- *Serbest bölgede, hazır ve yeterli kapasitede alt ve üst yapıların varlığı,*
- *Ev sahibi ülkeye mal satabilme ve ev sahibi ülkenin fazla kotalarını kullanabilme imkanı,*
- *Kar ve sermaye transferlerinin kolaylığı,*
- *Sosyal çevrenin uygunluğu,*
- *Uygun bir yatırım ortamının oluşturulması,*
- *Müteşebbislerin taleplerine duyarlı bir idare tarzının bulunması,*
- *Bölgelerin yeterli düzeyde ve kalitede duyuru ve tanıtımının yapılması,*
- *Serbest bölge girdilerinin mümkün olduğunca ev sahibi ülkeden temininin teşviki,*
- *Serbest bölgede yer alacak faaliyetlerin, serbest bölge amaçlarına uygun faaliyetler olmasının temini ve bu faaliyetler ile ev sahibi ülkede aynı konuda yapılan faaliyetler arasında olumsuz bir rekabete imkan verilmemesi,*
- *Serbest bölgede faaliyette bulunmak isteyen yabancı sermayeli müteşebbislerin, yerli müteşebbisler ile dış pazarda rekabet edecek faaliyetler yerine, yeni faaliyetlere yönlendirilmeleri,*
- *Serbest bölge tesis ve idame giderlerinin, zamanla serbest bölge gelirleri ile karşılanmasının temini,*
- *Kırtasiyeciliğin ve müdahalelerin azaltılması,*
- *Kaçakçılığa ve suistimallere ortam hazırlanmaması.*

Bu unsurların öncelikleri ve ağırlıkları, bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye ve serbest bölgenin fonksiyonlarına göre değişiklik göstermekte olup, dünya deneyimi, unsurlar arasından ilk bakışta fazla önemli olarak gözükmeyen bazılarının (*yeterli enerji, ucuz işçilik, güvence* gibi) öne geçebildiğini göstermektedir.

II. TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

II.1. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Tarihiçesi

Türkiye’de serbest bölgelerin kurulmasına yönelik ilk girişim, 1927 yılında kabul edilen 1132 sayılı **“Serbest Mıntıka Kanunu”** ile başlamıştır. Bu yasal düzenleme ile Ford Motor Company’ye Tophane rıhtımında otomobil, kamyon ve traktör montajı yapmak üzere sözleşmeyle 1928 yılında özel bir izin verilmiştir. Ancak, bu uygulamadan beklenen fayda temin edilemediğinden daha sonra vazgeçilmiştir.

Daha sonraları, 1946 yılında kabul edilen 4893 sayılı yasa ile, doğuda üretilen halı ve kilimlerle hayvan postlarının transit olarak Türkiye’ye ithal edilmesi ve gerek işlenerek gerekse işlenmeden ihraç edilebilmesi için **“Serbest Yer”** kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat bu uygulama da uzun ömürlü olamamıştır.

1953 yılında kabul edilen 6209 sayılı **“Serbest Bölge Kanunu”** da aradan geçen uzun süreye rağmen işlerlik kazanamamıştır.

1957 yılında TCDD, İskenderun Limanı’nda mevcut 4.600 metrekarelik bir sahayı serbest bölge olarak işletmeye açmıştır. İlk etapta 2.000 ton krom madeni ihraç amacıyla serbest bölgeye gelmiş, ancak daha sonra söz konusu bölge kapatılmıştır.

1965, 1969, 1973 ve 1976 yıllarında 6209 sayılı Kanun ve Serbest Bölge Nizamnamesi’ni değiştirme çalışmaları yapılmışsa da, TBMM’ne intikal ettirilen iki tasarı da kanunlaşmamıştır.

II.2. 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu

Türk ekonomisinde reform ve iktisadi felsefenin global bir değişikliğe uğraması, 1980’lerin başlarında, serbest piyasa ilkelerine ve dışa dönük iktisadi politikalara dayanan geniş kapsamlı bir *iktisadi istikrar ve yapısal değişim programı* baz alınarak gerçekleştirilmiştir.

1980’li yılların başlarında yeni iktisat politikalarının ortaya konulmasında üç ana amaç hedeflenmişti: *daha fazla serbesti*, özellikle de yabancı yatırımcılar için *güvenli bir yatırım ortamı* ve *daha az bürokrasi*.

Gerek iktisadi gerekse politik bakımdan pozitif bir yapı arz eden bu atmosfer içerisinde; ihracata yönelik yatırım ve üretimin artışı, yabancı sermaye ve teknoloji girişinin hızlanması, dış finansman ve ticaret imkanlarının gelişimi ile birlikte , 1985 yılında **3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu”** yürürlüğe konmuş ve akabinde **Mersin Serbest Bölgesi** ve **Antalya Serbest Bölgesi** 1988, **Ege (İzmir) Serbest Bölgesi** ve **İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi** 1990, **Trabzon Serbest Bölgesi** 1992 ve **İstanbul Deri Serbest Bölgesi** de

1995 yılında operasyonel olmuş; **Mardin Serbest Bölgesi** ve **Doğu Anadolu Serbest Bölgesi**'nde (**Erzurum**) Ekim 1995'ten itibaren ticari faaliyetler başlatılmıştır. Son olarak da, 24 Şubat 1997'de **İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi** aktif hale gelmiştir.

Ayrıca, 95/7523 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları tespit edilen **Samsun Serbest Bölgesi**'nin SASBAŞ-Bayındır Samsun Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından kurulması ve işletilmesi ile ilgili Sözleşme 06.03.1996 tarihinde; 96/9108 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yer ve sınırları tespit edilen **Trakya Serbest Bölgesi**'nin Trakya Serbest Bölgesi Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından kurulması ve işletilmesi ile ilgili Sözleşme 02.06.1997 tarihinde imzalanmış ve her iki bölgenin de 1997 yılında faaliyete geçirilmesi ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır.

Diğer taraftan, **İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi Kıyı Bankacılığı Merkezi, Adana-Yumurtalık ve Zonguldak-Filyos Serbest Bölgeleri**'nin yer ve sınırları belirlenmiş durumdadır. **Kayseri Serbest Bölgesi**'nin yer ve sınırlarının belirlenmesi ve KAYSER-Kayseri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından kurulup işletilmesine dair 97/9524 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 26.06.1997 tarih ve 23031 sayılı Resmi Gazete'de; **Rize Serbest Bölgesi**'nin yer ve sınırlarının belirlenmesi ve RİSBAŞ-Rize Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. tarafından kurulup işletilmesine dair 97/9530 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı da 28.06.1997 tarih ve 23033 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü, globalizasyon olgusu çerçevesinde; 1991 yılında **World Export Processing Zones Association (WEPZA)** – Dünya İhraç İşleme Bölgeleri Birliği'nin üyesi olmuştur.

II.3. Türk Serbest Bölgeleri

II.3.1. Mersin Serbest Bölgesi

Mersin Serbest Bölgesi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz sahilinde coğrafi bakımdan en iyi konumda, Türkiye'nin dış ticaret potansiyeli için iktisadi bir atlama taşı olarak ve en büyük uluslararası pazarlara yakınlığının yanı sıra, Rusya, Türk Cumhuriyetleri, Orta Doğu ülkeleri, Akdeniz ve Kuzey Afrika pazarlarına yakınlığı sebebiyle bir merkez teşkil edecek şekilde kurulmuştur.

Bölge arazisi kamuya ait olup, modern alt yapısı devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Bölgede tüm hizmetler MESBAŞ - Mersin Serbest Bölge İşleticisi A.Ş. tarafından verilmektedir.

Uluslararası taşımacılık ve iletişim hizmetleri ile donatılan Mersin Serbest Bölgesi, 115 parselden oluşturulmuş 765.000 metrekarelik bir alan üzerine kurulmuştur.

Mersin Serbest Bölgesi ile Türkiye'nin diğer kesimleri arasındaki ticarete Türk Dış Ticaret Rejimi uygulanmaktadır. Bununla beraber, Mersin Serbest Bölgesi ile dış ülkeler ve diğer serbest bölgeler arasındaki ticarete bu rejim uygulanmamaktadır.

II.3.2. Antalya Serbest Bölgesi

Antalya Serbest Bölgesi, Antalya Limanı'na komşu ve kamu mülkiyetinde bulunan 536.740 metrekarelik bir alan üzerine tesis edilmiştir.

Antalya Serbest Bölgesi'nde ticari faaliyetler 1988 yılında başlatılmış olup, ASBAŞ isimli özel firma, bölge işleticisi olarak görev yapmaktadır. Sahip olduğu elektrifikasyon sistemi, su tedariki ve haberleşme kolaylıklarıyla Antalya Serbest Bölgesi, dünyada mevcut çağdaş serbest bölgeler arasında önemli bir rekabetçi konumundadır.

II.3.3. Ege Serbest Bölgesi

İzmir'in Gazi Emir İlçesi'nde 2.200.000 metrekarelik bir alana kurulan ve 8 bölüm halinde geliştirilen Ege Serbest Bölgesi, Türkiye gümrük sınırları dışında kalan modern bir endüstri merkezidir.

Ege Serbest Bölgesi, bir özel sektör firmasınınca geliştirilmiş, Türkiye'nin ihracata yönelik işlem gerçekleştiren ilk bölgesidir. Deneyimli bir uluslararası geliştirici (*developer*) tarafından planlanan ve yönetilen bölge, aynı zamanda dünyadaki benzerleri arasında özel sektöre geliştirilmiş ilk bölge olma özelliğine de sahiptir.

Bölge, Adnan Menderes Uluslararası Havalimanı'ndan 4, İzmir Limanı'ndan ise 14 km uzaklıkta kamuya ait bir alanda esas itibariyle ileri teknoloji için dizayn edilmiş olmakla birlikte, 1990 yılından itibaren ticari faaliyetler de kısmen başlatılmıştır.

Ege Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. (ESBAŞ) ; İzmir Özel İdare Müdürlüğü, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir Ticaret Odası, Ege Bölgesi Sanayi Odası ve EAC International Inc. Şirketi'nin ortak bir kuruluşudur.

II.3.4. İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi

İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi, Yeşilköy Atatürk Havalimanı'ndan yalnızca 1 km mesafede, Dünya Ticaret Merkezi'nin hemen arkasında E 5 ve E 6 karayollarının kesiştiği bir yerde kurulmuştur.

Bölge iki kısımdan oluşmakta olup, birinci kısım 33 bina ve müştemilatını kapsamakta ve 1990 yılından bu yana hizmet vermektedir. 57 bina ve müştemilatından oluşan ikinci kısımda ise 1991 yılından itibaren faaliyet sürdürülmektedir.

1997 Mayıs ayında temeli atılan Trade Plaza ile birlikte 1998 yılı sonunda toplam kullanım alanını 40.000 metrekareye çıkacak olan İstanbul Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'nin hedefi; yatırımcılara sadece serbest bölgenin herkesçe bilinen avantajlarını sağlamak değil, aynı zamanda bölgede yer alan firmaların ve elemanlarının sosyal beklentilerine cevap veren, modern, çevreci ve teknolojik bir ortam sunabilmektir.

II.3.5. Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon Serbest Bölgesi'nde 4 Haziran 1992 yılında ticari faaliyetler başlatılmıştır. Bölge kurucu ve işleticisi olan TRANSBAŞ firması % 94 oranında yabancı ortaklı bir özel kuruluştur. Söz konusu firma, aynı zamanda, Trabzon Limanı'nda 44.692 metrekare büyüklüğünde bir alanı da kiralamış bulunmaktadır.

Trabzon Serbest Bölgesi, bölgesel pazarların ihtiyaç duymaları halinde küçük gemilerle çekebilecekleri, yüksek-değerli mallar için güvenli ve elverişli depolama kolaylıkları sunmaktadır.

II.3.6. İstanbul Deri Serbest Bölgesi

İstanbul'un Tuzla İlçesi'nde, İstanbul Organize Deri Sanayi Bölgesi içerisinde 114.040 metrekarelik bir alan üzerinde kurulan ve Nisan 1995'te ticari mal giriş çıkışı başlatılan İstanbul Deri Serbest Bölgesi, Türkiye'nin ilk ihtisas serbest bölgesidir. Bununla birlikte, İstanbul ve çevresinin genel amaçlı kullanılabilir serbest bölge ihtiyacı karşısında, ticari ve sınai ortamın gereklerine göre bölgede deri dışındaki faaliyetlere de izin verilmiş bulunmaktadır.

114.040 metrekarelik serbest bölge alanında; 9 ada, 50 parsel üzerinde bütün inşaatlar tamamlandığında, bölgenin toplam kapalı alanı 193.000 metrekareye ulaşacaktır.

Türkiye'de özel sektör arazisi üzerinde kurulan ilk serbest bölge olma özelliğine sahip olan bölgenin kurucu-işletici şirketi DESBAŞ-İstanbul Deri Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'dir. Bölgenin tüm altyapı ve bir bölüm üstyapı finansmanını karşılayan DESBAŞ'ın 150'ye varan ortağı, deri sektörü içerisinde kişi veya şirketlerden oluşmaktadır.

Bölgenin, İstanbul'da açık ve kapalı alan sunusu olan ve üretim faaliyetlerinin yapılabildiği tek serbest bölge oluşu ve ulaşım rahatlığı ile mevcut altyapı imkanları, gelişme potansiyelini ortaya koymaktadır. Bölgede devam eden inşaatlar faaliyete hazır hale geldiğinde, ticaret hacmi daha da artacaktır.

II.3.7. Erzurum – Doğu Anadolu Serbest Bölgesi

Erzurum – Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nin kurulması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin kalkındırılması için alınmış tedbirler çerçevesinde değerlendirilmiş ve Bölge Kasım 1995'te faaliyete geçmiştir.

Doğu Anadolu Serbest Bölgesi, tüm altyapısı tamam olan 484.350 metrekarelik uygun bir alanda kurulmuştur. Serbest bölgenin kurulmasıyla birlikte, tarih boyunca bir ticaret ve dağıtım şehri olmuş Erzurum ilinin önemi artmıştır.

II.3.8. Mardin Serbest Bölgesi

Mardin Serbest Bölgesi'nin kurulması da, Doğu Anadolu Serbest Bölgesi'nin kuruluş amacında olduğu gibi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin kalkındırılması çalışmalarını kapsamında düşünülmüş ve Kasım 1995 tarihinde hizmete girmiştir.

Mardin Serbest Bölgesi, halen işletmede olan çok sayıdaki imalatçı firmayı bünyesinde barındıran Organize Sanayi Bölgesi içerisinde, alt yapısı tamamen bitirilmiş 516.000 metrekarelik bir alanda hizmet vermektedir. Organize Sanayi Bölgesi içerisindeki serbest bölge; mevcut demiryolu bağlantısı, devam etmekte olan havaalanı inşaatı, yanbaşında yer alan küçük sanayi bölgesi ve diğer ekonomik ve sosyal aktiviteleri ile birlikte, her geçen gün daha bir önem kazanmaktadır.

II.3.9. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi

Menkul kıymetlerin alımı, satımı, takas ve saklama işlemleri ve bunlara ilişkin diğer işlemlerin yapılacağı İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi; 24 Şubat 1997 tarihinde aktivitelerine başlamıştır.

İstanbul'da uluslararası bir finans merkezi yaratılmasına yönelik olarak faaliyete geçen bu serbest bölgede; vergilendirme ve döviz kuru riskinin ortadan kaldırıldığı bir atmosferde, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'na tanımlanmış prensipler çerçevesinde, Türkiye ve diğer ülkelerden menkul kıymetlerin ihracı ve ikincil el işlem görmeleri sağlanacak ve aynı zamanda, uluslararası yatırımcıların katılımıyla ihtiyaç duyulan likidite yaratılacaktır.

İMKB Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nin işlem hacmi Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1 : İMKB ULUSLARARASI MENKUL KIYMETLER SERBEST BÖLGESİ İŞLEM HACMİ (USD)

AYLAR	İşlem Hacmi	Sözleşme Sayısı
Şubat	5.934.163	2
Mart	6.916.296	7
Nisan	1.034.125	1
Mayıs	3.537.284	2
Haziran	1.883.055	1
Temmuz	1.607.262	172
Ağustos	19.126.262	1.389
Eylül	5.361.900	414
TOPLAM	45.400.347	1.988

KAYNAK : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Eylül – 1997.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Uluslararası Menkul Kıymetler Serbest Bölgesi'nde sekiz aylık dönemde 1.988 adet sözleşme karşılığında 45.400.347 USD tutarında işlem hacmi gerçekleştirilmiş bulunmaktadır. İşlem hacminin en yoğun olduğu ay ise 19.126.262 USD ile Ağustos olmuştur.

II.4 Türk Serbest Bölgeleri'nde Sağlanan Avantajlar ve Teşvikler

Türk serbest bölgelerinde faaliyette bulunan ve bulunacak olan firmalara sağlanan *avantajlar* ve *teşvikler* şöyle sıralanabilir.

- 1- Bölgede yapılan faaliyetler sonucunda elde edilen gelirler; gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisi dahil olmak üzere, her türlü vergiden muaftır.
- 2- Faaliyet Ruhsatı'nın geçerlilik süresi, kiracılar için maksimum 10 yıl; ofislerini serbest bölgede kurmak isteyen kullanıcılar için ise 20 yıldır. Talep edilen faaliyet ruhsat süresi 20 yılı aşıyor ise, bu süre 99 yıla kadar uzatılabilir.
- 3- Bölgede elde kazanç ve iratlar, Türkiye de dahil olmak üzere, arzu edilen ülkeye herhangi bir vergi, gümrük veya ücrete tabi olmaksızın serbestçe transfer edilebilmektedir.
- 4- Serbest bölgelerdeki yatırımların yabancı sermaye ortaklığına dair herhangi bir oran sınırlaması yoktur. Bölgede faaliyet gösterecek firmalar, yüzde yüz yerli firmalar olabilecekleri gibi, aynı oranda yabancı ve joint venture firma olabilirler.
- 5- Dünyadaki pek çok serbest bölgenin aksine, Türk serbest bölgelerinde yurtiçi piyasaya mal satışı ve takas yapma izni verilmiştir.
- 6- Bölgede kullanılan paralar, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca kabul edilen konvertibl yabancı paralar olup, her türlü ödeme döviz ile yapıldığından, kur farkı söz konusu olmamaktadır.
- 7- Türk serbest bölgelerindeki alt ve üstyapı, uluslararası standartlarla rekabet edebilir niteliktedir.
- 8- Uygulama ve işlemler esnasında; kırtasiyecilik ve bürokrasi, bu işlemlerle ilgili tek bir yetkili ajans görevlendirildiğinden, minimum seviyeye indirilmiştir.
- 9- Türk serbest bölgeleri Akdeniz, Ege Denizi ve Karadeniz'de yer alan büyük Türk limanlarına yakın mesafelerdedir. Buna ilaveten, bu bölgeler, uluslararası havaalanlarına ve otoyol ağlarına kolay erişilebilecek mesafelere kurulmuşlardır.
- 10- Türkiye'nin coğrafi konumu, Türk serbest bölgelerine önemli avantajlar sağlamaktadır.
- 11- Serbest bölgelerde fiyat, standartlar ya da mal kalitesine yönelik prosedürel sınırlamalar yoktur.
- 12- Bölgenin açılışından itibaren, on yıl süreyle grev ve lokavt uygulamaları yasaklanmıştır.
- 13- Serbest bölgede üretilen bir malda kullanılan üçüncü ülke menşeli girdi için telafi edici vergi ödenerek, yeni ürün Avrupa Birliği ülkelerine gidebilmektedir.
- 14- Serbest bölgede 6224 no'lu Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu uygulanmamaktadır.
- 15- Serbest bölgedeki mal partiler halinde çekilebildiğinden, vergiler bir defada ödenmemektedir.
- 16- Serbest bölge ile Türkiye arasında Dış Ticaret Rejimi uygulanmaktadır. Serbest bölgeler arası ve diğer ülkelerle ticaret serbesttir.
- 17- İşletici ve kullanıcılar, yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu'nca verilen teşviklerden yararlanmaktadırlar. Türk ve yabancı kullanıcılar eşit statüyü haizdir.

III. TÜRK SERBEST BÖLGELERİ : PERFORMANS & DEĞERLENDİRME

1988 yılından itibaren faaliyete geçen Türk serbest bölgelerinin günümüze kadar gerçekleştirmiş oldukları performanslar aşağıda yer alan tablolarda özetlenmiştir.

TABLO 2 : SERBEST BÖLGELER İTİBARIYLA YILLIK TİCARET HACİMLERİ (.000 USD)

BÖLGELER	1988-90	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1996/1-9	1997/1-9	% 97/96
MERSİN	542.762	420.354	414.641	543.148	927.740	1.400.038	1.650.132	1.243.715	1.303.782	5
ANTALYA	43.914	14.781	30.428	62.750	88.955	175.960	141.174	93.126	137.891	48
EGE	82	28.124	55.832	227.653	453.030	704.059	912.886	632.714	1.004.404	59
İST. --AHL	1.584	27.948	121.789	173.742	444.915	437.938	510.333	354.384	552.751	56
TRABZON			4.878	13.616	44.112	148.764	119.318	104.005	57.620	-45
İST. – DERİ						92.871	295.861	187.312	698.121	273
D.ANADOL.							3.083	2.873	976	-66
MARDİN							1.433	1.176	9.197	682
TOPLAM	588.342	491.207	627.568	1.020.910	1.958.752	2.959.629	3.634.221	2.619.306	3.764.742	44

KAYNAK : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Eylül –1997.

Tablo 2’de görülebileceği üzere, 1988-90 yılları arasında dört adet serbest bölgede gerçekleştirilen toplam ticaret hacmi 588.342.000.-USD olurken, 1997 yılının ilk dokuz ayı sonunda sekiz adet serbest bölgede toplam 3.764.741.000.- USD tutarında bir ticaret hacmi oluşmuş bulunmaktadır. 1996 yılının aynı dönemine göre ticaret hacminde gözlenen bir yıllık artış oranı ise % 44 seviyesindedir.

Toplam ticaret hacminde meydana gelen değişimler de Tablo 3’te verilmiştir.

TABLO 3 : TOPLAM TİCARET HACMİNDEKİ DEĞİŞMELER (.000 USD)

Ticaret Yönü	1988-90	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997/1-9	TOPLAM	%
Türkiye’den Bölgeye	112.586	126.856	136.243	215.760	492.320	545.439	584.217	471.191	2.684.613	18
Bölgeden Türkiye’ye	210.252	181.847	209.906	333.914	702.030	968.989	1.243.558	1.436.012	5.286.508	35
Yurtdışından Bölgeye	193.975	122.364	186.517	293.375	442.718	902.017	1.230.079	1.365.787	4.736.831	31
Bölgeden Yurtdışına	71.530	60.140	94.902	177.860	321.685	543.184	576.367	491.751	2.337.419	16
TOPLAM	588.342	491.207	627.568	1.020.910	1.958.752	2.959.629	3.634.221	3.764.742	15.045.371	100

KAYNAK : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Eylül – 1997.

Tablo 3’te yer alan rakamlardan anlaşılacağı üzere, gerçekleşen toplam ticaret hacminin yönü içerisinde en büyük pay % 35 ile *bölgeden Türkiye’ye* yapılan ticarete ait bulunmaktadır. 1988-90 döneminde 210.252.000 USD tutarında gerçekleşen söz konusu toplam ticaret, 1997 yılının ilk dokuz aylık döneminin sonunda 1.436.012.000 USD düzeyine ulaşmış bulunmaktadır. Öte yandan, ticaretin yönü itibariyle en düşük pay ise % 16 ile *bölgeden yurtdışına* gerçekleşen ticarete aittir. Söz konusu tutar, 1988-90 döneminde 71.530.000 USD iken, 1997 yılının ilk dokuz ayı sonunda 2.337.419.000 USD olmuştur.

Yukarıda yer alan bu tespit; *Türkiye’de faaliyette bulunan serbest bölgelerin, esas itibariyle ithalatı arttırıcı bir rol oynadığı* kanısını uyandırmaktadır. Bu husus, serbest bölgelerin sakıncaları bölümünde belirtilmiş olduğu gibi, gelişmekte olan ülkelerde kurulmuş olan serbest bölgelerin, *istmeden de olsa*, ithalatı arttırıcı işlev gördüğü tezini doğrulamaktadır.

Türk serbest bölgelerinde oluşan ticaret hacminin Ekim 96 - Eylül 97 dönemi itibariyle bölgelere göre dağılımı ise Tablo 4’te verilmektedir.

TABLO 4 : EKİM 96 - EYLÜL 97 İTİBARIYLA TİCARET HACMI (.000 USD)

AY	Mersin	%	Antalya	%	Ege	%	İAHL	%	Trabz.	İst. Deri	%	D.An.	Mard	TOPLAM
E 96	139.602	42	19.950	6	85.958	26	44.765	14	4.393	36.813	11	58	40	331.579
K 96	114.468	35	19.314	6	92.846	29	52.073	16	6.290	39.927	12	38	75	325.031
A 96	152.347	43	8.783	2	101.368	28	59.112	16	4.630	31.808	9	115	142	358.306
O 97	125.895	41	10.562	3	74.044	24	51.013	17	3.144	44.043	14	2	358	309.060
Ş 97	128.127	43	8.121	3	73.592	25	42.831	14	5.616	39.069	13	155	212	297.723
M 97	151.845	39	16.613	4	112.410	29	45.400	12	5.078	57.845	15	268	1.091	390.550
N 97	132.732	37	19.523	4	93.663	27	48.275	14	4.233	57.543	15	47	2.182	358.198
M 97	161.783	37	15.755	4	120.190	28	65.401	15	4.079	63.601	15	108	1.501	432.417
H 97	144.110	31	14.168	3	131.429	28	70.991	15	7.581	102.064	22	109	1.747	472.198
T 97	155.202	32	19.067	4	139.768	28	72.479	15	5.664	107.067	21	45	341	499.633
A 97	152.195	35	15.260	4	126.810	27	72.358	14	7.114	94.491	18	9	223	468.460
E 97	151.892	28	18.823	4	132.499	25	84.003	16	15.110	132.398	25	233	1.541	536.499
TOPL	1.710.199	36	185.938	4	1.284.576	27	708.700	15	72.931	806.670	17	1.186	9.452	4.779.653

KAYNAK : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Eylül – 1997.

İncelenen dönem itibariyle, Türk serbest bölgeleri içerisinde gerçekleştirilen ticaret hacmine göre ilk sırayı % 36 ile Mersin Serbest Bölgesi almakta, onu % 27 ile Ege Serbest Bölgesi izlemektedir. Üçüncü sırada ise % 17 ile İstanbul Deri Serbest Bölgesi bulunmaktadır. Yakın zamanda faaliyete geçen Doğu Anadolu Serbest Bölgesi (Erzurum) ve Mardin Serbest Bölgesi'nin toplam ticaret hacmi içerisindeki payları, henüz ciddi boyutlara ulaşmamıştır.

Türk serbest bölgelerinde faaliyette bulunan, gerek yerli gerekse yabancı kullanıcı ve kiracıların faaliyet konularına göre dağılımı aşağıda Tablo 5'te verilmektedir.

TABLO 5 : SERBEST BÖLGE KULLANICILARININ FAALİYET KONULARINA GÖRE DAĞILIMI (31.09.1997)

FAALİYET KONULARI	YERLİ		YABANCI		TOPLAM	
	Kiracı	Yatırımcı	Kiracı	Yatırımcı	Kiracı	Yatırımcı
İşletici	2	3	0	0	2	3
Kurucu-İşletici	0	3	1	0	1	3
Alım-Satım	657	180	174	35	831	215
Bankacılık-Sigortacılık	28	18	1	0	29	18
Kiralama	4	118	0	12	4	130
Üretim	58	73	7	18	65	91
Depolama	1	55	3	5	4	60
Montaj-Demontaj	5	5	4	1	9	6
Bakım-Onarım	2	3	21	1	3	4
İhrac. Arac.-Alım-Satım	52	0	16	0	68	0
Diğer	34	4	7	2	41	6
TOPLAM	843	462	214	74	1.057	536
GENEL TOPLAM (Kiracı +Yatırımcı)	1.305		288		1.593	

KAYNAK : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Eylül – 1997.

31.09.1997 tarihi itibariyle Türk serbest bölgelerinde; 1.057'si kiracı, 536'sı da yatırımcı olmak üzere toplam 1.593 firma faaliyet göstermektedir. Bu firmalardan 1.305 tanesi yerli, 288 tanesi de yabancı menşelidir. Bölgelerde faaliyette bulunan bu yerli ve yabancı firmalardan; 1.046'sı alım-satım işlemleriyle; 156'sı üretimle; 134'ü kiralama işleriyle; 68'i ihracata aracılık ve alım-satımla; 64'ü depolama faaliyetiyle; 47'si bankacılık ve

sigortacılıkla; 47'si diğer işlerle; 15'i montaj-demontaj işlemleriyle; 7'si bakım-onarımla işteğal ederken, 5' tanesi işteğlici, 4 tanesi de kurucu-işteğlici sıfatıyla yer almaktadır.

Görölüyor ki, söz konusu serbest bölgelerde faaliyette bulunan firmalar, *ticaret ve hizmetler* sektörlerinde yoğunluk kazanmış durumdadır.

Türk serbest bölgelerinde gerçekleştirilen ticaret hacminin sektörel dağılımı Tablo 6'da gösterilmektedir.

TABLO 6 : TİCARET HACMİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI (.000 USD)
1997 Ocak - Eylül

SEKTÖRLER	Türkiye'den Bölgeye	Bölgeden Türkiye'ye	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	TOPLAM	%
I.TARIM	54.111	306.108	327.152	124.152	811.523	21,56
A-BİTK. ÜRN.	34.259	188.450	210.554	107.129	540.391	14,35
-Pamuk	1.374	139.517	124.162	39.134	304.187	8,08
-Tütün	18.597	443	22.021	35.473	76.534	2,03
-Fındık	2.001	823	2.973	6.033	11.830	0,31
-Kuru üzüm	3.480	53	663	4.464	8.660	0,23
-Diğerleri	8.807	47.614	60.734	22.025	139.180	3,70
B-HAYV. ÜRN	3.715	95.676	98.631	7.533	205.555	5,46
-Canlı Hayvanlar	1	306	3.245	2.044	5.596	0,15
-Ham Deri	2.158	87.848	86.738	2.822	179.567	4,77
-Yün – kıl	233	3.056	2.870	60	6.218	0,17
-Diğerleri	1.323	4.467	5.777	2.607	14.173	0,38
C-SU ÜRÜNLERİ	627	286	448	782	2.143	0,06
D-ORMAN. ÜRN.	15.510	21.696	15.520	8.707	63.433	1,68
II.MADEN.-TAŞ	9.447	2.692	11.526	8.194	31.859	0,85
III.SANAYİ	408.209	1.127.936	1.026.534	358.681	2.921.360	77,60
A-İŞL. TAR. ÜR.	9.947	20.181	59.161	46.999	136.288	3,62
-Gıda San. Ürünü.	8.307	19.267	55.225	45.126	127.925	3,40
-İşl. Orman Ürünü.	1.471	908	3.609	1.575	7.563	0,20
-Diğerleri	169	6	327	298	800	0,02
B-İŞL.PETROL Ü	1.275	305	100	36	1.716	0,05
C-SANAYİ ÜRÜN	396.987	1.107.450	967.274	311.646	2.783.356	73,93
-Kimya San. Mam.	6.554	145.139	143.102	23.603	318.398	8,46
-Lastik, Plastik M	20.037	33.806	34.036	19.590	107.469	2,85
-Deri,Kösele Mam	7.784	12.269	10.163	6.248	36.464	0,97
-Tekstil ve Konfek.	233.188	308.550	156.271	96.424	794.434	21,10
-Cam ve Seramik	6.639	12.336	11.386	9.599	39.960	1,06
-Demir-Çelik Ma.	14.212	16.247	14.091	2.786	47.335	1,26
-Demir-dışı Metal.	15.305	16.933	4.170	4.662	41.070	1,09
-Madeni Eşya	856	3.965	7.086	834	12.741	0,34
-Makine Mamul.	41.167	380.901	373.778	55.660	851.505	22,62
-Elektrik Mak.	13.663	72.897	73.786	13.614	173.961	4,62
-Taşıt Araçları	29.723	77.357	103.048	57.287	267.414	7,10
-Diğerleri	7.859	27.050	36.357	21.339	92.605	2,46
TOPLAM	471.767	1.436.736	1.365.212	491.027	3.764.742	100,00

KAYNAK : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Eylül – 1997.

Sektörler itibariyle serbest bölgelerin 1997 Ocak-Eylül dönemi ticaret hacmi incelendiğinde;

- ilk sırayı **sanayi sektörünün** aldığı ve payının % 77,60 olduğu,
- sanayi sektörü içerisinde de en büyük paya % 73,93 ile sanayi ürünlerinin (*makine mamulleri, tekstil ve konfeksiyon, kimya sanayii mamulleri ve taşıt araçları* gibi) sahip olduğu,
- ikinci sırada % 21,56'lık pay ile **tarım sektörünün** yer aldığı,
- tarım sektörü içerisinde bitkisel ürünlerin (*pamuk, tütün, fındık ve kuru üzüm* gibi) % 14,35 ve hayvansal ürünlerin ise (*ham deri, yün ve kıl* gibi) % 5,46 oranında yer teşkil ettiği hususları dikkat çekmektedir.

Türk serbest bölgelerinin yaratmış olduğu ticaret hacminin ülkeler itibariyle dağılımı da Tablo 7'de verilmektedir.

TABLO 7 : TİCARET HACMİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (.000 USD)
1997 Ocak-Eylül

ÜLKELER	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	TOPLAM	%
I. OECD ÜLKELERİ	853.418	207.950	1.061.368	28,19
<i>a-) AB Ülkeleri</i>	<i>596.630</i>	<i>167.687</i>	<i>764.317</i>	<i>20,30</i>
<i>b-) Diğer OECD Ülkeleri</i>	<i>256.788</i>	<i>40.264</i>	<i>297.051</i>	<i>7,89</i>
II. D. AVRUPA ÜLKELERİ	14.281	20.908	35.189	0,93
III. TÜRK CUMHURİYET.	125.120	60.974	186.094	4,94
IV. ESKİ SSCB ÜLKELERİ	35.513	59.830	95.343	2,53
V. İSLAM ÜLKELERİ	73.547	77.374	150.921	4,01
VI. DİĞER ÜLKELER	263.474	63.849	327.323	8,69
VII. TÜRKİYE	471.767	1.436.736	1.908.503	50,69
TOPLAM	1.837.120	1.927.622	3.764.742	100,00

KAYNAK : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu, Eylül – 1997.

Türk serbest bölgeleri ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde; 1997 Ocak – Eylül dönemi itibariyle oluşan 3.764.742.000 USD tutarındaki ticaretin % 50'sinin Türkiye ile, yani iç pazar ile, gerçekleştirilmiş olduğu göze çarpmaktadır. Bu tutarın 471.767.000 USD 'lik bölümü Türkiye'den serbest bölgelere, 1.436.736.000 USD 'lik bölümü de serbest bölgelerden Türkiye'ye gerçekleştirilen ticaretten müteşekkildir.

Serbest bölgeler ticaret hacmi içerisinde ikinci büyük payı % 28,19 ile OECD ülkeleri almaktadır. OECD ülkeleri içerisinde de 1.061.368.000 USD tutarındaki ticaret hacmi ile Avrupa Birliği ülkeleri ilk sırada gelmektedir.

EK : 1

SERBEST BÖLGELER KANUNU

Kanun No : 3218

Kabul Tarihi : 06.06.1985

Yayın Tarihi : 15.06.1985 (18785 Sayılı Resmi Gazete)

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

Amaç ve Kapsam

Madde 1- Bu Kanun, Türkiye’de ihracat için yatırım ve üretimi arttırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihtiyacını ucuz ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere, serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar.

Yetki

Madde 2-Türkiye’de serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Serbest bölgelerin, kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli ve yabancı gerçek veya tüzel kişilerce kurulmasına, işletilmesine Bakanlar Kurulu’nca izin verilir.

Tanımlar

Madde 3- Bu Kanun’un uygulanmasında;

- a) *İşletici*; serbest bölgeyi işleten kamu kurum ve kuruluşunu, yerli ve yabancı gerçek veya tüzel kişileri,
- b) *Kullanıcı*; faaliyet ruhsatı alan ve bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiyi,
- c) *Döviz*; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından konvertibl sayılan paralar veya ödemeyi sağlayan her nevi hesap ve belgeleri, ifade eder.

Faaliyet Konuları

Madde 4 – Serbest bölgelerde, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’nca uygun görülecek her türlü sınai, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir.

Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz.

İKİNCİ BÖLÜM

SERBEST BÖLGENİN DÜZENLENMESİ

Bölgenin Düzenlenme Esasları

Madde 5 – Serbest bölge ilan edilen yerlerde ihtiyaç duyulacak arazi ve tesisler Kamulaştırma Kanunu hükümlerine göre sağlanabilir.

Yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişiler, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'ndan (*) ruhsat almak kaydıyla, serbest bölgede faaliyette bulunabilirler.

Serbest bölgede arazinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi, kurulması ve kullanılmasıyla ilgili diğer bütün izinler ve ruhsatlar, bölge müdürlüğüne verilir ve denetlenir.

Serbest bölgelerin asayiş hizmetleri, polis tarafından yerine getirilir.

Muafiyet ve Teşvikler

Madde 6 - Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayılır.

Bu bölgelerde vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümleri uygulanmaz.

İşletici kuruluşlar ve kullanıcılar, yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek teşviklerden yararlandırılabilir.

Türkiye'deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin serbest bölgedeki faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiye'nin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre tevsiki halinde de, gelir ve kurumlar vergisinden muafır.

Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu

Madde 7 - Serbest bölgelerin kurulması, bakım ve onarımı, geliştirilmesi, ilgili araştırma, eğitim ve sosyal tesislerin yapılması, kullanıcıların ve Türkiye'den mal alımlarının teşviki amacıyla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası nezdinde "Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu" kurulmuştur.

(*) 4059 Sayılı Kanun gereğince Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan ruhsat almak kaydıyla, serbest bölgede faaliyette bulunabilirler.

Fon'un Kaynakları :

- a) Faaliyet ruhsatı ve izin belgesi karşılığı ödenecek ücretler,
- b) Bölgeye getirilen malların CIF, çıkarılan malların FOB değerleri üzerinden peşin olmak üzere, binde 5 oranında ödenecek ücretler,
- c) Serbest bölgeyi işleten gerçek veya tüzel kişilerle yapılacak sözleşmelerde yer alacak ödemeler,
- d) Diğer gelirlerdir.

Serbest bölgelere Türkiye'den getirilen mallar ile yatırım ve tesis safhasında kullanılan mallar, bakım ve onarım amacıyla bölgelere getirilen araç, gereç ve ekipmanlar bu maddenin (b) bendi hükmü uyarınca bir ücrete tabi tutulmaz.

Fon'a tahsilat ile Fon'dan yapılacak harcamalara ait usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir. Bu Fon Başbakanlık tarafından yönetilir.

Fon'un denetimi, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nca yapılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAL VE HİZMETLER

Bölgedeki Mallar

Madde 8 - Serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejimine tabidir. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz.

Bedeli 500 ABD dolarının altında olan Türkiye mahreçli mallar, isteğe bağlı olarak ihracat rejimine tabi tutulmayabilir.

Kambiyo ve Hizmetler

Madde 9 - Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır. Bakanlar Kurulu, ödemelerin Türk Lirası olarak yapılmasına da karar verebilir.

Serbest bölgede gemi ve liman hizmetleri işletici tarafından yapılır veya kamu kurum ve kuruluşlarına, gerçek veya tüzel kişilere yaptırılır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK, KALDIRILAN VE UYGULANMAYAN HÜKÜMLER, YÖNETMELİK

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Esasları

Madde 10 - Serbest bölgelerde faaliyet gösterecek iş yerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabilir. Buna ait esaslar yönetmelikte belirlenir.

Serbest bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti sosyal güvenlik mevzuatı hükümleri uygulanır.

Kaldırılan Hükümler

Madde 11 - 21 Aralık 1953 tarihli ve 6209 sayılı Serbest Bölge Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Uygulanmayan Hükümler

Madde 12 - Serbest bölgelerde;

- 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 15'nci maddesinin 5, 22, 25, 32 ve 47'nci bendleri dışında kalan hükümleri,
- 5682 sayılı Pasaport Kanunu,
- 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de Seyahat ve İkametleri Hakkındaki Kanun ile 2007 sayılı Türkiye'deki Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkındaki Kanun ile ek ve değişiklikleri,
- 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu,
- 2677 sayılı Sivil Hava Meydanları, Limanlar ve Sınır Kapılarında Görev ve Hizmetlerin Yürütülmesi Hakkında Kanun,
- 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu,
- 832 sayılı Sayıştay Kanunu,
- 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu hükümleri ile diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz.

Uygulama Yönetmeliği

Madde 13 - Bu Kanun'da düzenlenmesi yönetmeliğe bırakılan konularla, serbest bölgelerde faaliyette bulunacak işleticilerin teşekkül tarzı, görev, yetki ve sorumlulukları, bu işletici ve kullanıcılara verilecek faaliyet ruhsatları iptali, bunların sınai ve ticari sicillerinin tutulması, Fon'a yapacakları ödemeler, serbest bölge ile ilgili faaliyetlerin tabi olacağı esaslar, bölgelere giriş için verilecek izin belgesi ile görev kartları, ikamet izni ve çalışma esasları ve serbest bölgelerin işletilmesine dair diğer hususlar yönetmelikle düzenlenir.

Geçici Madde 1 - Serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren on yıl süreyle 05.05.1983 gün ve 2822 sayılı Kanun'un Grev ve Lokavt ile arabuluculuk hükümleri uygulanmaz.

Ancak bu süre içerisinde toplu iş sözleşmesi üzerinde çıkacak menfaat uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu'na karara bağlanır.

Geçici Madde 2 – Bu kanun, bir serbest bölge için, o serbest bölgenin faaliyete geçmesinden itibaren uygulanır. Faaliyete geçiş tarihi ise, o serbest bölge alanını çevreleyen çit, kule ve kapı inşaatlarının tamamlanması, Bölge Müdürlüğü, Polis ve Gümrük birimlerinin göreve başlaması suretiyle bölgenin resmen açılış tarihidir.

Yürürlük

Madde 14 - Bu Kanun, yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 15 – Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Erkan, H. , Tathdil, R. (1990), *Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi* (Ankara : TOBB)

Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No. 1 (Ekim-1985), (Ankara : DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı)

Serbest Bölge Çalışmaları Hakkında Rapor No. 3 (Ekim-1985), (Ankara : DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı)

Serbest Bölgeler Mevzuatı (1996), (Ankara : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü)

Türkiye Serbest Bölgeleri (Eylül-1997), (Ankara : DTM Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü)

Tüzmen, K. (1997), ‘Türkiye Serbest Bölgeleri’ *İGEME'den Bakış*, Temmuz-Eylül 97, sayı: 3. (Ankara : İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi)